

Денисов С.Ф.

*Інститут права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету,
професор кафедри кримінального права,
доктор юридичних наук, професор*

ПОТЕНЦІАЛ ЗАСОБІВ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

З часів здобуття Україною державної незалежності дослідники та практики в галузі кримінального права та криминології мають можливість спостерігати, поруч із загальною тенденцією зростання злочинності, значне її омолодження. Процес первинного накопичення капіталу, виникнення реальної соціальної нерівності та внутрішніх протиріч в розгортанні ринкових реформ, а також посилення культурно-ідеологічного та інформаційного „бомбардування” свідомості молодих людей образами та сюжетами злочинності через ЗМІ призвів до загострення і пікових „сплесків” у вчиненні різних видів злочинів представниками підліткової та молодіжно-працюючої вікових груп. Враховуючи притаманну цим групам соціальну та психологічну нестійкість, піддатливість до різних форм наслідування, зараження, навіювання на фоні значного зубожіння середнього і нижчого класів, загального погіршення соціально-економічної ситуації та політичної нестабільності в Україні, працівникам правоохоронних органів та суду все частіше доводиться стикатись із низькою звичних кримінально-правових засобів превенції злочинів неповнолітніх [1; 2; 3; 4; 5].

За звітами Міністерства внутрішніх справ України та Державної судової адміністрації України кількість справ, що перебували у провадженні про злочини, вчинені неповнолітніми є непомірно високою (відповідні статистичні дані про злочинність в Україні надаються Державною судовою адміністрацією України (форми №№ 6-9). Зокрема, викликає занепокоєння те, що 6577 осіб засуджено за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, а саме: умисне вбивство – 90; умисне тяжке тілесне ушкодження – 134;

згвалтування – 46; розбій – 391; грабіж – 1342. Непоодинокими є випадки вчинення й інших злочинів, наприклад, у 2012р. неповнолітніми вчинено 6802 крадіжки та 386 випадків хуліганства.

Система притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні багато в чому зберігає архаїзми радянських часів: в кримінальному процесі зберігаються ознаки слідчо-каральної спрямованості, на стадії виконання покарань спостерігається дві крайнощі: доволі ліберальне ставлення при вчиненні неповнолітнім незначних злочинів та судово-слідчий „реванш” при повторних або більш тяжких за ступенем суспільної небезпеки злочинних діянь тими ж підлітками, тобто, за наявності рецидивів. Одночасно, до альтернативних видів покарань засуджується щороку незначна частина неповнолітніх.

Зростання злочинності серед неповнолітніх знаходиться в певній залежності від росту організованої злочинності, групової та рецидивної злочинності. Боротьба із злочинністю та іншими правопорушеннями органічно включає в якості складової частини охорону підростаючого покоління від шкідливих впливів, у тому числі організованої злочинності, одного з найскладніших понять сучасної юриспруденції. Її темпи стрімко зростають, вона підсилюється, міцніє, охоплюючи своїми пазурами все більш широкі сфери життя. За статистичними даними про злочинність в Україні наданими Державною судовою адміністрацією України 6342 неповнолітніх вчинили злочинні дії у групі, а 9 – у складі організованих злочинних груп чи злочинних організацій. Треба вказати, що соціальне середовище організованої злочинності значно розширилося за рахунок тієї частини законослухняного населення, яка виявилася через соціально-економічну кризу невикористаною в позитивних сферах життєдіяльності суспільства й змушена була долучатися до діяльності вже існуючих злочинних співтовариств або поєднуватися в них для адаптації до умов, що ускладнилися, через злочинну поведінку [6].

Одним із ефективних засобів протидії злочинності неповнолітніх є кримінально-правові норми, що встановлюють відповідальність дорослих за втягнення неповнолітніх в антисоціальну

діяльність. Нормальний духовний і моральний розвиток неповнолітніх є об'єктом, який захищається кримінальним законом. Особливості психологічної характеристики неповнолітніх і брак життєвого досвіду, прагнення здаватися дорослими, незакінченість формування звички стримуватися, всебічно оцінювати ситуацію обумовлюють їх піддатливість до дій дорослих правопорушників і, зрозуміло, необхідність особливого захисту.

Кримінально-правові норми, які передбачають відповідальність за втягнення неповнолітніх, спрямовані передусім на охорону морального розвитку дітей, на захист їх прав і законних інтересів. Ці норми мають свої особливості, які притаманні лише їм і які важливі для застосування на практиці правоохоронними органами. Особливості стосуються віку неповнолітніх і віку дорослих, які вчиняють злочини щодо неповнолітніх, умислу дорослих щодо неповнолітніх, яких вони втягують, особливостей застосування покарання до осіб, визнаних винними у втягненні неповнолітніх. Особливості застосування кримінально-процесуальних норм стосуються, в першу чергу, правового становища неповнолітніх, втягнутих в антигромадську діяльність, а також профілактичної діяльності правоохоронних органів. Як не прикро, дорослі стоять майже за кожним другим злочинцем, вчиненим підлітком. Зокрема, у 2011 р. 3061 злочин вчинено за участю дорослих; засуджено 982 дорослих особи за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК України).

Як відомо, сім'я є і залишається однією з вищих моральних цінностей суспільства, оскільки саме сімейні відносини впливають на соціалізацію, формування, виховання, розвиток кожного нового покоління. Крім того, сім'я виступає найважливішим фактором запобігання злочинів серед неповнолітніх. Треба вказати, кількість неповнолітніх, які вчинили злочини, дає певні підстави говорити про неефективність сімейного виховання, хоча в останні роки законодавець прискіпливо ставиться до відповідальності дорослих за виховання дітей та вживає певні заходи, спрямовані на підтримку сім'ї [7; 8; 9].

Разом з тим, правильне виховання – виховання, що відповідає вимогам моралі. Саме тому, при втягненні у злочинну та іншу антигромадську діяльність знижується ефективність зусиль, спрямованих на виховання підлітка в дусі моральних принципів, формується і посилюється моральна деформація особистості. В принципі, дорослий, що втягує неповнолітнього у нові епізоди злочинної діяльності, проституцію, жебрацтво, посилює деформацію особистості неповнолітнього, який під впливом дорослого вчиняє ще один чи кілька злочинів. Під час спілкування з втягувачем відбувається розлад психіки і моралі підлітка чи дитини, формування установки на ігнорування вимоги закону про заборону вчиняти злочин. Без сумніву, глибина такого морального впливу залежить від багатьох факторів: початкових моральних якостей неповнолітнього, тривалості злочинного впливу, методів психічного та фізичного впливу тощо. Але кінцевим підсумком втягнення неповнолітнього в антигромадську діяльність є накопичений підлітком негативний досвід, який у подальшому обов'язково впливатиме на вибір ним способу самоствердження. Він стає внутрішньо готовим до відхилень своєї поведінки від встановлених у суспільстві норм; сила для протистояння негативній ситуації відсутня, і достатньо лише поштовху, щоб вчинити антисоціальні, аморальні дії.

Підсумовуючи наведене, можна зробити висновок про необхідність правового захисту неповнолітніх, у тому числі й кримінально-правовими засобами. Реальна ситуація в країні в умовах несприятливого впливу факторів соціальної та біологічної екології зумовлює зростання небезпечних для молодого покоління і суспільства в цілому явищ: ранньої алкоголізації і наркоманії, омоложення злочинності, безпритульності, особливо серед неповнолітніх тощо. На даному етапі на державному рівні визнані суттєвість та масштабність завдань щодо охорони життя і здоров'я дітей та молоді, попередження негативних проявів у їх середовищі, сформовано у зв'язку з цим окремих напрям державної політики.

Поряд з цим сьогодні неефективною видається робота з відродження ролі сімейного виховання, створення нових центрів

організованого дозвілля для неповнолітніх, наповнення їх соціально корисним змістом, своєчасного виявлення й нейтралізації кримінальних груп, особливо за участю дорослих. З урахуванням того, що переважна більшість молодих злочинців є особами чоловічої статі доцільним видається звернення до військово-патріотичного виховання, яке, як вбачається, перебуває у занепаді.

Серед найвагоміших прорахунків є відсутність формування моральності, особливо на початковій стадії, у сім'ї. Оптимізація сімейного виховання як фактор профілактики, є не що інше, як ступінь реалізованості позитивних можливостей, що містяться в конкретному типі сімейних відносин.

1. *Голіна В.В., Ємельянов В.П., Головкін Б.М., Батургарєєва В.С. Кримінологічна характеристика корисливо-насильницької злочинності неповнолітніх та особливості попередження її у великому місті / В.В.Голіна, В.П. Ємельянов, Б.М. Головкін, В.С. Батургарєєва // Питання боротьби зі злочинністю: Зб. наук. праць. Вип. 11 / Ред. кол.: Ю.В. Баулін (голов. ред.) та ін. – Х.: Вид-во вид-во «Кроссрод», 2006. – С. 3-22.*
2. *Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика / А. П. Закалюк. – У 3-х кн.: Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання окремих видів злочинів. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 712 с.*
3. *Шакун В.І. Урбанізація і злочинність: Монографія. – К.: УАВС, 1996. – 256 с.*
4. *Шакун В.І. Суспільство і злочинність. – К.: Атіка, 2003. – 784 с.*
5. *Яницька Н.В. Сучасні тенденції злочинності серед молоді // Право України. – 1998. – № 12. – С. 86-89;*
6. *Пісоцька Н.М. Рецидивна злочинність молоді та її попередження : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Н.М. Пісоцька. – К., 2001 – 20 с.*
7. *Концепція державної сімейної політики. Схвалена постановою ВРУ від 17 вересня 1999р. № 1063 – XIV// ЮВУ. – 1999. – 14-20 жовтня.*
8. *Декларація „Про загальні засади державної політики України стосовно сім'ї та жінок” схвалено постановою ВРУ від 5 березня 1999р. № 475 –XII // Відомості Верховної Ради України . – 1999.- № 17.- ст. 129.*

Денисов С.Ф.

9. Рекомендації парламентських слухань „Демографічна криза в Україні і її причини та наслідки” Схвалено постановою ВРУ від 5 червня 2003 р. № 940-IV// Відомості Верховної Ради України.- 2003 .- № 46, ст. 370.